



Folkemaalet er en gjævn arv

Taler

Abraham Berge

Dato

9 april 1906

Sted

Stortinget

Omstendigheter

Debatt om "forespørsel fra repræsentanten A. Berge angaaende undervisningen i oldnorsk og landsmaal ved de høiere almenskoler."

- 1 Da jeg for en maanedes tid siden eller kanske vel saa det fremlagde min
interpellation, saa var der flere meget interesserede medrepræsentanter, som
underhaanden udtalte sine tvil om, hvorvidt det var rigtigt nu at reise dette
spørsmål, idet de mente, det vilde være at kaste ud et unødigt kampspørsmål i
5 en tid, hvor vi trængte at samle os om roligt arbejde. Jeg vil derfor begynde med
at sige, at naar jeg har reist dette spørsmål, saa er det ikke for at vække kamp.
Det er ikke for at at hidse til sprogstrid; men det er et loyalt forsøg paa at samle
til arbejde. Jeg skal erkjende, at jeg fremsatte min interpellation under et sterkt
indtryk af et møde, som var holdt her i Kristiania for nogen tid siden, og hvor en
10 af universitetets professorer holdt et foredrag, som efter min mening fortjente at
vække opsigt og har vakt opsigt. Naar man imidlertid har ment, at reisningen af
dette spørsmål her i stortinget nu vilde være signalet til en unyttig og ufrugtbar
kamp, saa kan den opfatning kun næres, fordi man ikke tilfulde har kunnet
vurdere betydningen af det arbejde i den nationale udvikling, som paagaar i vor
15 sprogreisning.

- Man har ment, at dette har været en teoretisk eksperimenteren, foruden at man
tildels har talt om, at det var at lægge en del af landets borgere under sprogvang.
For mig staar det saa, at ordningen af dette spørsmål hænger saa sterkt sammen
20 med vor nationale reisning, med frigjøringsverket fra fjoraaret, at det ikke kan
andet end trænge sig frem. Et folk kan jo ikke ustraffet foragte eller vanskjønne sit
modersmaal. Det har deri nedlagt noget af det bedste i sit sjæleliv. Fremforne
slegters tanker og erfaringer har sat sit præg derpaa. Dette gjælder i særlig grad
det norske sprog, det vil sige folkemaalet. Man maa jo, naar man vil se paa
25 tingen rolig, blive forbauset over, hvor megen livsvisdom og poesi der ofte ligger
gjemt i bondefolkets tale. Ordsprog og billeder, helstøbte vendinger, som er alle

mands eie, gjør bondens udtryksmaade frisk og eiendommelig, saa at en bymands sprog ved siden deraf ikke sjelden synes fattigt og farveløst. Derfor har
30 jo ogsaa en mand som Jørgen Moe udtalt, at den norske bonde er en født kunstner specielt i sit sprog.

Hvad her er sagt gjælder ogsaa om end i mindre grad om folkesproget i byerne. Dette er vel betydelig fattigere; men det har det samme særpræg, den samme stil.
35 Det er derfor for det hele norske folk en gjæv arv, en kostbar fælleseiendom, som der burde vernes om. Deri turde maaske mange, som ikke selv er maalmænd, være enige. Men det er det modsatte, som praktiseres, naar et fremmed skriftsprog tvinges ind paa børnene og efterhaanden undergraver deres hjemlige maal.

40 Hvad der i denne sag gjør forholdet uklart og forvirrer begreberne er det nære slegtskab mellem sprogene, mellem landsmaalet og det saakaldte skriftsprog, og fremfor alt den omstændighed, at man uden videre har tilladt sig at kalde det indførte danske skriftsprog norsk. At dette var og er en usandhed, burde nu alle
45 indse og erkjende. Mange indrømmer det ogsaa; men de vedbliver ikke desto mindre at bruge den falske betegnelse, og mængden følger det, saa at vi her staar ansigt til ansigt lige overfor en usandhed, som ikke kan virke heldig paa selve nationens karakter. Andre paastaar, at det danske skriftsprog er blevet fornorsket ved at optage norske bestanddele i sig og saaledes har en vis ret til at
50 kalde sig norsk. Men hvad det har optaget er blot enkelte ord. Forskjellen mellem dansk og norsk skriftsprog er den dag idag ikke større, end at man f. eks. ikke med fuld sikkerhed kan afgjøre, om en avisartikel, som ikke netop berører særnorske forhold, er aftryk efter en dansk avis eller ikke.

55 Nogle har begyndt at kalde skriftsproget norsk-dansk eller dansknorsk. Dette er heller ikke sandt. Der er ikke skeet nogen sprogblending. Optagelse af enkelte norske ord og vendinger i skriftsproget berettiger ikke til at tale om en blanding. Dette kunde maaske i nogen om end ikke fremtrædende grad siges at være tilfældet med det saakaldte dannede talesprog, som har optaget nogle flere
60 norske elementer i sig; men det gjælder heller ikke for skriftsproget.

Endnu værre er det med det nye navn rigsmaal. Det er heller ingen fuldt ærlig betegnelse af skriftsproget, men tjener blot til at dække over det virkelige forhold. I og for sig vil det ikke sige andet, end at det er landets officielle sprog,
65 og forsaavidt er det rigtigt; men af almenheden opfattes det som navnet paa en

særegen norsk sprogform i modsætning til landsmaalet, og det er saaledes misvisende; thi det er ikke navnet paa nogen særegen norsk sprogform. Det er navnet paa en fremmed sprogform. Vil man ikke sige sandheden fuldt ud og
70 give hvert af sprogene sit rette navn - norsk er fællesmaal eller landsmaal og dansk er skriftsproget eller bogsproget - saa burde man ialfald blive staaende ved betegnelsen folkemaalet, som ogsaa tildels er brugt i love, og paa den anden side det officielle skriftsprog. Landsmaalet er nemlig nu ogsaa blevet et skriftsprog.

75 Det paastaaes ofte af modstanderne, at folkemaalet blot hører hjemme i de egentlige landdistrikter, medens rigsmaalet er modersmaal for byerne og deres omkreds og derigjennem for over tredjeparten af Norges befolkning. Navnet landsmaal kunde synes at yde denne paastand nogen støtte, forsaavidt som det opfattes som modsat bysproget; men i saa fald er dette navn uheldig valgt. Det
80 siges ogsaa, at Ivar Aasen dermed blot har havt til hensigt at betegne denne sprogform som fælles for det hele land i modsætning til de enkelte dialekter. Hvorom alting er, saa er folkemaalet i byerne ogsaa fuldstændigt norsk. For Stavanger, Bergen og de øvrige vestlandbyers vedkommende vil vist ingen, som har været der bestride dette; men det gjælder ogsaa for de andre byer og deres
85 omegn. Det kan have faaet større eller mindre tilsætning af danske ord; men selve sprogbygningen, grammatiken er overalt egte norsk. Man kunde nævne en masse eksempler, som vil vise det, som vil vise, hvor langt det er fra, at den store middelklasse i byerne taler et sprog, som falder sammen med skriftsproget.

90 Det være nu hermed, som det vil - et staar fast: Det norske folkemaals væsentlige kjendetegn, de haarde konsonanter, tvetydne, de 3 køn og endnu flere ting, som det vil blive for vidtløftigt at nævne, er fælles for det hele land. Undtagelserne, som jo enhver regel har, er indskrænket til et snevert felt, og optræder aldrig sammen, saaledes i den sydlige del af landet bløde konsonanter, i
95 Østerdalen mangel paa tvetyd o.s.v. Men det er kun undtagelserne. Det er saaledes egentlig blot embedsmænd og de mere formuende folk tilligemed mellemklasserne i byerne, i det hele høist, efter hvad kyndige folk har sagt, 5 pct. af landets befolkning, for hvem det saakaldte rigsmaal i en vis forstand kan siges at være modersmaal. Det synes da urimeligt, at dette faatal skulde vilde
100 paatvinge nationen et i virkeligheden fremmed maal, fordi det falder dem selv bekvemmest at bruge det.

Naar disse folk mener sig berettiget til at kjæmpe for, hvad de kalder sit modersmaal, saa gaar de ogsaa ud fra en falsk forudsætning. Thi det er ikke det

sprog, som den enkeltes moder har talt, som er modersmaalet - det er hele nationen, det er fædrelandet, som er moder. En af de væsentligste indvendinger mod landsmaalet er, at man siger, det er «et laget maal». Nu er et skriftsprog altid til en vis grad «laget». Det stemmer aldrig aldeles overens med den levende
110 tale. Dels har man fra først af ikke kunnet skrive saa, at alle lyd kommer til sin ret. Dels kan talemaalet efterhaanden have fjernet sig fra det mere stabile skriftsprog. Dette er en vel kjendt sag og gjælder for alle sprog, ikke mindst for selve rigsmaalet, hvad enhver kan overbevise sig om ved at sammenligne sin udtale med, hvorledes det skrives. Dernæst er, hvad man kalder landsmaal,
115 egentlig ikke andet end et ortografisk system, en vejledning i retskrivning for den, som med en dialekt til grundlag vil skrive sit modersmaal. Kunstigt bliver det kun da, naar sprogtonen ikke er egte, naar norske former anvendes paa en stil, som er unorsk. Man kan nok sige, at det er udgaaet fra en af de vestlandske dialekter. Forresten, hvis man siger det, benægter man jo selv, at det er laget; men
120 man kan vel sige, at det er udgaaet fra en af de vestlandske dialekter. Men det passer udmerket godt sammen med alt godt folkesprog.

Der stod for nogen tid siden i et af de store hovedstadsblade, at blandt de mange farer, som der var ved landsmaalet, var der ogsaa den, at det paa grund af sin
125 store lighed med fjeldmaalene her paa Østlandet kunde komme til at opsluge disse, saa de aldeles forsvandt, hvilket dog vilde være saa stor synd, om disse ypperlige fjeldmaalsdialekter forsvandt. Dermed har det vistnok ingen fare. Sagen er den, at dialekterne i alt væsentligt er hinanden saa lige, at de meget let kan finde sig tilrette i en fælles skriftmaalsform, hvad enten denne er bygget paa
130 en enkelt dialekt eller har søgt at forme, hvad der var mest karakteristisk for dem alle. Der har været tanke oppe om at holde sig til en enkelt dialekt, særlig talemaalet, som det mest centrale og det, som fra gammel tid har havt den rigeste litteratur i viser og folkeeventyr. Disse tanker har fundet talsmænd i flere af vore dygtigste forfattere, Molkte Moe, Steinar Schjødt og flere. Arne Garborg
135 har i sine senere bøger sluttet sig ialfald delvis dertil. Et skriftsprog henter baade former og ord fra forskellige dialekter; men forskjellen fra det almindelige landsmaal er ikke stor; i det hele er der ingen skade, at et folkemaal henter baade former og ord fra forskellige dialekter; det giver rigdom og bevægelighed, og det er skeet før i verden. Kyndige folk har fortalt mig, at et af de ypperste sprog, et af
140 orientens mest kjendte maal, netop er bygget paa en enkelt dialekt.

Nu - spørgsmaalet seet i forbindelse med skolen, og da navnlig den høiere skole, fremkalder saa øieblikkelig denne indvending om tvang. Til det vil jeg sige: ja,

145 strengt taget, er jo al offentlig undervisning tvang! Staten kræver - med rette - af sine borgere og tjenestemænd forskellige kundskaber, som den anser for nyttige og nødvendige for dem; den paalægger de høiere skoler at undervise i engelsk og tysk - det er tvungne fag. Skulde det da være for meget, om den ogsaa kræver et endog omfattende maal af kundskaber i det norske folkesprog, forat den
150 akademiske ungdom ikke skal staa saa fremmed og uforstaaende lige overfor flertallet af sine landsmænd? Er ikke baade samfundets embedsmænd og dets bestillingsmænd til for folket? Og de, som gennemgaar den høiere skole, uden netop at ville blive statstjenere, burde ikke de ogsaa have kjendskab til det egte maal i det land, som har fostret dem, og hvor de venter at finde sit levebrød? Det
155 er heller ikke nogen stor anstrengelse, som derved paalægges dem. Mange af de barn, som er opdragte i det saakaldte «rigsmaal», kjender ogsaa ganske godt til «maalet» - de hører det omkring sig fra de er smaa; tildels taler de det selv, men har ikke turdet bruge det i hjemmene. Det vil ikke falde dem det mindste vanskeligt at sætte sig ind i landsmaalet. Og begynder man i tide dermed, vil det
160 ikke kræve nogen videre øgning af undervisningen. Ogsaa lærerne vil noksaa let - hvis den gode vilje er tilstede, kunde sætte sig i stand til at lede undervisningen paa dette omraade. Naturligvis kan man ikke for det første sætte fordringerne for høit; men der er jo allerede nu blandt de filologiske studerende ved universitetet en hel flok - baade maalmænd og rigsmaalsmænd - som udgiver
165 bøger i begge sprog og visselig let vil kunne undervise i begge.

Ogsaa denne tale om tvang forekommer mig at være lidt mistænkelig. Er det - som jeg paastaar, det er - saa, at den del af befolkningen, hvis daglige tale ikke egentlig kan kaldes for «folkemaal», men nærmest maa kaldes «rigsmaal» eller
170 falder sammen med det egentlige skriftsprog, udgjør kun omtrent 5 procent - da der er dog grund til at spørge: hvem er det, som her i landet har været tvunget til at lære et fremmed maal? Hvem er det, som her i landet har faaet sit eget sprog - sin egen evne til at benytte sproget forkvaklet? Det er den store flok, som fra den første dag, de sætter sin fod paa skolen - selv folkeskolen - bliver mødt med et
175 undervisningssprog, lære- og læsebøger o.s.v., som er dem fremmed! Endnu er det - ialfald her i byen - ofte saa, at lærere - og især lærerinder - formaner børnene til at tale «pent» - d.v.s. tale rigsmaal - ogsaa i samtaler, som strengt taget ikke har med undervisningen at gjøre. Jeg har selv været vidne til, at en moder sender en skriftlig meddelelse til folkeskolen om, at hendes datter er ved sygdom
180 forhindret fra at møde paa skolen idag. Meddelelsen er skrevet paa landsmaal. Lærerinden tager imod den, læser den med et haansmil og spørger saa: er din moder svensk? - man kan sige, det er ubetydeligheder; men ingen mener, at det

er ubetydeligheder: den slags ting sætter merke i barnets karakter. Det giver
185 indtryk af, at paa skolen der er det, som de har set og hørt og lært hjemme, for
«simpelt»!

Det er blevet paa mode at kalde dansken, saadan som den bruges her i landet,
for «det dannede talesprog». Dette udtryk har i den grad faaet borgerret, at det
190 bruges i undervisningsplanen for det høiere skolevæsen: det dannede talesprog.
Hvis dermed menes det sprog, som alle dannede taler, saa er det en usandhed, og
det er tillige en uforskammethed. Der er rundt i landet tusendvis af bønder, som
i virkelig dannelse kan maale sig med baade embedsmænd og grosserere og langt
195 overgaar middelklassen i byerne, men som dog taler sin hjemlige dialekt. Men
hvis dermed menes, at det er et sprog, som er lidt mere kultiveret og udviklet, saa
kan deri være nogen sandhed, fordi det længe har været i brug og har dannet
udtryk for en hel del begreber, som norsken endnu savner udtryk for; men dette
tilsyneladende fortrin har det for det meste kun opnaaet paa den maade, at det
uden videre har annekteret tyske eller andre fremmede ord og forsynet dem med
200 danske endelser, f. eks. ord som anerkjende, bemerkelsesværdig, forberede o.s.v.
Paa denne letvindte, men lidet folkelige maade maatte det være ogsaa norsken
tilladt at hjælpe sig, ialfald i begyndelsen. Men i virkeligheden behøver man det
ikke. Det norske maal er nemlig langt rigere end dansken. Det har fra gammel
tid udtryk for mange aandelige og materielle begreber, som ikke forefindes i
205 dansken. Disse udtryk er kanske ikke kjendt det hele land over, men skulde det
ikke være vel saa naturligt at laane af bygdemaalene, som at laane fra fremmede
sprog, f. eks. tysk eller fransk? Skulde det ikke ligge lige saa nær at sige faa lov til
noget som: at faa tilladelse til noget? Kunde man ikke ligesaa godt sige: at tinge
paa en ting, som: at bestille en ting? Er ikke udtrykket røyne ligesaa godt og
210 ligesaa vakkert som udtrykket erfare o.s.v.? Saa kommer dertil, at folkemaalet er
gjennemgaaende langt rigere paa nuancer end rigsmaalet. Man har en større
rigdom af udtryk og er ved landsmaalet ogsaa i stand til at give mere skarpt
nuancerende udtryk for det, som skal siges. Jeg har villet sige dette for derved at
give udtryk for, hvordan jeg opfatter og vurderer dette omstridte landsmaal.

215 Det er ogsaa ialfald teoretisk anerkjendt fra statens side, at sproget har sin fulde
borgerret. I den henseende har vi jo to stortingsbeslutninger, som allerede nu er
adskillige aar gamle, som er at lægge merke til. I 1878 vedtog stortinget efter en
debat, som varede i to dage, at anmode regjeringen om at sørge for, at det kom
220 ind i undervisningsplanen, at undervisningen i almueskolen - hed det dengang -
skulde meddeles paa barnets talesprog saavidt muligt. I parentes vil jeg bemærke,

at denne beslutning, som snart er 30 aar gammel, er delvis endnu ikke helt gennemført og man har, efter hvad der har været meddelt i offentlige aviser, 225 seet forsøg fra skolestyrer paa at trodse bestemmelsen. Den anden stortingsbeslutning er den af 12. mai 1885, da stortinget med 78 mod 31 stemmer vedtog følgende beslutning: «Regjeringen anmodes om at træffe fornøden forføining til, at det norske folkesprog som skole- og officielt sprog sidestilles med vort almindelige skrift- og bogsporg.» Sidestilles. Denne 230 beslutning blev af den daværende kirkeminister, kirkeministeren i det Sverdrupske ministerium, Blix, akcepteret paa stedet.

I disse to beslutninger og specielt i den sidste, mener jeg at finde udgangspunktet og grundlaget for det krav, som jeg mener maa stilles, 235 grundlaget og udgangspunktet for det, som burde være gennemført, men som desværre ikke er gennemført. Jeg vil straks tillægge, at naar gennemførselen af dette ligestillethedskrav vistnok er opstillet paa papiret, i loven, saavel i folkeskolelovene som i loven om det høiere undervisningsvæsen, men desværre ikke er blevet gennemført, saa skal man ikke øieblikkelig søge grunden til det i 240 illoyalitet. Det behøver man ikke. Der kan være mange andre momenter, som kan spille ind, mange ting, som kan gjøre det vanskeligt helt igjennem at gennemføre disse grundprinciper; men om vanskelighederne er store, om tildels villigheden kan være altfor liden, saa kan man ikke derfor slippe sagen. Man maa holde den oppe og kræve op igjen og op igjen, at den skal gennemføres.

245 Jeg troede, at med udgangspunkt i stortingets beslutninger, navnlig den af 12. mai 1885, udformet i lovene om folkeskolen af 1889 og om det høiere skolevæsen af 1896, havde man givet folkemaalet, hvad det rettelig kunde kræve, ikke mindre mands plads, paa ingen maade, men fuld ligestillethed. Men naar 250 man saa ser paa, hvorledes dette er gennemført i skoleplanerne, for ikke at tale om den praktiske gennemførelse i skolearbeidet, saa mener jeg, der er grund til at raabe et varsko, og jeg mener, her er grund til at paakalde administrationens opmærksomhed for sagen.

255 Vistnok var man, allerede da man gik til udarbeidelse af den nu gjældende lov for det høiere skolevæsen, fuldt opmærksom paa, at sagens gennemførelse vilde frembyde adskillige vanskeligheder især i begyndelsen. Kirkekomiteen udtalte dengang bl. a.: «Flertallet af komiteens medlemmer gaar ud fra, at der med det nuværende lærerpersonales sammensætning for øie kan reises grundede tvil om, 260 hvorvidt den ved en saadan lovbestemmelse givne adgang fra først af kan faa

nogen synderlig praktisk betydning. Men man antager, at forholdene meget hurtig vil kunne ændre sig derhen, at morsmaalslærerne vil kunne yde eleverne den fornødne veiledning ogsaa i at skrive landsmaalet. Selvfølgelig maatte lovens gennemførelse paa

265 dette punkt ske efterhaanden med lempe og hensyntagen. Imidlertid forudsætter man, at en reform af den høiere læreruddannelse ikke vil lade vente længe paa sig. Forhaabentlig vil ved denne reform morsmaalet blive obligatorisk
270 del af den sproglig-historiske lærereksamen, ved hvilken da kandidaterne maatte lægge for dagen, at de besad kyndighed i skriftlig at behandle saavel landsmaalet som det almindelige bogmaal».

Saa fremholdtes det sterkt under udarbejdelsen af loven om det høiere
275 skolevæsen, at der trængtes en ganske betydelig udvidet undervisningstid i modersmaal, i norsk, baade fordi faget kanske i sig selv var tildelt for faa timer under den ældre ordning, og fordi landsmaalet skulde optages, og oldnorsken skulde gives en mere fremskudt plads. Stillingen var nemlig før den nye lov om det høiere skolevæsen den, at hvis man regner en skoletid om aaret af 38 uger,
280 saa var den samlede undervisningstid for norskundervisningen 418 timer, deraf 114 timer til oldnorsk. Ved loven af 1896 forøgede man norsktimernes antal fra 418 til omtrent 570, dersom jeg fremdeles regner en skoletid af 38 uger om aaret; men medens man tidligere af 418 timer kunde give oldnorsken 114, saa fik af de nye 570 timer landsmaal 45 timer og oldnorsk 60 timer, tilsammen 105
285 timer. Ved det timetal, som efter loven af 1896 blev tildelt norskundervisningen, kom man op i et timetal for modersmaalsundervisningen, som var høiere, end man havde det i de fleste andre lande, mere end man havde i de svenske, danske, hollandske, preussiske og franske skoler. Skolemænd sagde, at det var nødvendigt, og jeg kan godt tro, det var nødvendigt. For naar man
290 som her skal begynde, saa snart børnene kommer paa skolen, at forelægge dem et sprog, som de ikke hjemme har hørt, som de ikke har haft anledning til at blive fortrolige med, da er det klart, at der til den slags modersmaalsundervisning kræves en ganske betydelig tid.

295 Hvad jeg nu har at indvende mod den nuværende ordning, det er for det første det, at dersom man vil fastholde stortingets tidligere beslutning om begge maals ligestillethed, saa maa man tildele oldnorsk og landsmaal et ganske betydelig større timetal, end de nu har. Jeg ved meget vel, hvad man vil svare hertil. Man vil sige, at det timetal, som er tillagt skriftsproget, bogmaalet, paa den ene side,

oldnorsk og landsmaal paa den anden side, det er fastslaaet i undervisningsplanen, og undervisningsplanen har saamænd til og med været forelagt stortinget og har passeret stortingets kirkekomite, og denne komite har indstillet: Sagen vedlægges protokollen. Nuvel, det er ikke mig om at gjøre at
305 finde nogen enkelt hverken mand eller institution, hvorpaa jeg kan lægge skylden. Jeg tror, at skylden kan lægges paa flere kanter, og jeg tror, at denne forsamling kan have sin andel i den; men det er ikke det, som er hovedsagen. Erkjender man, at her er mangler tilstede, saa er det første, man skal gjøre, det at tage arbeidet op for at rette paa det, som vrangt er.

310

Jeg mener da, at det første, som der for de høiere skolars vedkommende maa tages fat paa bliver en revision af planen. En professor ved det norske universitet holdt om denne sag et foredrag ved et maalmandsmøde her i byen, hvor der fremkom adskillige merkelige ting. Han pegte paa, som det ganske rigtig er, at
315 paa gymnasierne f. eks. kan eleverne selv vælge det maalføre, paa hvilket de vil udarbeide sine skriftlige arbeider. De kan vælge landsmaal, eller de kan vælge skriftsprog, dog saa, at vælger de landsmaal, skal de afgive prøve paa, at de ogsaa kan skriftsprog. Noget tilsvarende er desværre ikke tilfælde for landsmaalets vedkommende. Professoren sagde, at det «hev hendt - trass i alt dette
320 maaltyningsarbeid - at ein slik gut hev vunne aa halda upp sitt eige maal og vaaga seg til aa skriva den norske oppgaava til avgangseksamen paa landsmaal, hev det vore eit oppstyr og eit braak med vringling og protesterende fraa censurkomiteen, klagemaal fraa foreldri og andre, og ei telegrafering att og fram me kyrkjedepartementet, som um det var eit brotsverk som var gjort, og ikkje berre
325 det, at ein norsk gut i ein norsk millomskule hev skrive den norske stilen paa norsk maal.»

Dette gjælder for middelskolerne. To kandidater, som i 1904 var oppe til embedseksamen i gruppen historie og geografi, sendte ind ansøgning om at faa
330 skrive opgaven paa landsmaal, fordi dette faldt dem lettest at bruge; men de fik bare det svar, at opgaven skulde skrives paa det maal, paa hvilken den var givet. Kandidaterne sendte da paany en ansøgning og bad om, at opgaven maatte blive givet i landsmaals form; men paa dette fik de det svar, at professorerne ikke saa sig i stand til at imødekomme andragendet. Saa maatte de skrive den paa
335 rigsmaal. At slige ting kan passere, at sligt kan ske, synes jeg maa være nok til at vække opmærksomhed. Yderligere kan nævnes, at 150 studenter har nylig søgt om ret til at bruge landsmaal til embedseksamen. Jeg nævner dette ogsaa, fordi det viser, at formen for undervisningsplanen, kanske ogsaa formen for loven,

340 ikke længere passer til livets udvikling, og da maa man gjøre her som i alle andre tilfælde, man maa skabe skoen efter foden.

Nu er det jo en kjendt sag, at efter den nye lov om lærerskoler og seminarier i forbindelse med landsmaalsbestemmelsen i folkeskoleloven har
345 landsmaalsundervisningen taget ganske betydelig fart saavel i mange folkeskoler som ogsaa ved lærerskolerne. Følgen af det er, at der hvert aar gaar ud en række unge mænd, som baade omfatter landsmaalet med interesse og med en kjærlighed, som det fortjener, og som bevæger sig ligesaa let i dette som i det almindelige skriftsprog. Man tiltager med at bruge det i
350 kommuneforhandlinger, i almindelig korrespondance, i dokumenter o.s.v. Men ret som det er bliver man stanset, fordi vedkommende embedsmand, som man kanske faar med at gjøre, staar i bet, han klarer det ikke. Et par eksempler, som jeg skal faa lov til at nævne, er i saa henseende karakteristiske. Det er offentlige skrivelser, saa jeg kan benytte dem.

355 Det hændte for en tid siden, at en ungdomsforening her i byen, det saakaldte Bondeungdomslag, havde søgt kommandanten paa Akershus om tilladelse til under tilsyn at gjøre en tur over til Hovedøen, og denne tilladelse blev meget velvilligt givet; men saa bar det saa til, at den dag, laget skulde have denne
360 udflugt til Hovedøen, kom der ruskeveir, saa laget ikke kunde anvende dagen, og dette meddelte saa lagets formand til kommandanten paa Akershus i følgende skrivelse: «Sidan Veret hev vore so ruskutt og enno er utrygt, kan me ikkje nytta det Løyve me velviljugt hev fenge til aa vitja Hovedøyi. Me sender difor Billetten attende. Vyrdsamt for Bondeungdomslaget Klaus Sletten.»
365 Dette er jo greit i enhver henseende. Men saa faar laget en skrivelse fra denne høitstaaende embedsmand saalydende: «Vedlagte skrivelse» - altsaa den, som jeg nu refererede - «tillader man sig at remittere som delvis uforstaaelig; specielt er man i uvished om betydningen af ordet «løyve». Samtidig tør man anmode om, at mulig fremtidig korrespondance med kommandantskabet maa blive ført
370 i en mere forstaaelig form, end tilfældet er med hoslagte skrivelse.» Det er saa langt fra, at jeg ved at referere dette vil have sagt et eneste ubehageligt ord om kommandanten paa Akershus; men saaledes er forholdene. Denne gang gjaldt sagen en ubetydelighed, som meget let kunde rettes paa. - Jeg har imidlertid ogsaa en skrivelse fra en sorenskriver, som nødes til at sende tilbage et
375 dokument, som var skrevet paa landsmaal, og som var sendt til tinglæsning. Han siger, at han har ikke saa kyndige folk paa sit kontor, at han kan være sikker paa, at han kan faa dette dokument korrekt ind i panteregistret. Det vil derfor snart

380 kunne komme til det, at det bliver embedsmændene, som kommer til at føle trykket af, at de ikke forstaar landsmaal.

Tidligere har dette landsmaal, dette bondemaal, været overseet, det har været haanet. Jeg husker fra mine guttedage, ja noksaa langt op i min ungdom, at naar landsfolk kom til byen og talte sit hjemmaal, saa blev de haanet, saa blev de gjort
385 nar af. Det er naturligvis forbi for længe siden. Men den dag kan komme hurtigere, end nogen tror, at man i vort embedsverk vil føle sig brøsthølden ved, at man ikke magter dette landsmaal. Det skulde være statsmagternes opgave at forebygge det, og derfor har jeg tænkt mig, at det første, som maatte gøres, maatte være at foretage, som jeg har sagt, en revision af planen, saaledes at der
390 blev tildelt landsmaalsundervisningen et betydeligt større timetal, og at der blev paaseet, at de timer, som var tillagt dette maal, blev brugt til at undervise i dette maal, paa samme maade som rigsmaalstimerne bruges til at undervise i rigsmaal. Vanskelighederne er nemlig for landsmaalet saa meget større, fordi ikke alle lærere har faaet øinene op for nødvendigheden eller for berettigelsen af dette
395 krav. Ikke alle lærere gjør sig derfor den flid og lægger den energi i landsmaalsundervisningen, som de f. eks. lægger i undervisningen i skriftsproget. Ja, tildels kan det tænkes, at de under samtale med børnene om dette landsmaal stempler det paa en maade, som ikke skal tjene til at stille det høit i børnenes omdømme. Saa er det med hensyn til folkeskolen, som jeg ogsaa
400 har berørt i min forespørsel. Der er sagen jo forsaavidt fra lovgivningens side i fuld orden, og der har fra administrationens side været gjort prisværdige forsøg paa at paase loven overholdt.

Det er mig bekjendt, at der fra departementet i løbet af en kort tid er udsendt to
405 cirkulærer til skolestyrerne, hvor der indskjærpes dem, at denne bestemmelse om undervisning i landsmaal paa folkeskolen ikke maa blive staaende paa papiret, men maa søges gennemført. Alligevel er jeg bange for, at selv med den aller bedste vilje fra departementets side og fra skolemyndighedernes side skorter det endnu særdeles meget paa, at folkeskolelovens bestemmelser loyalt er
410 gennemført; jeg er stygt bange for, at der er skolestyrer, hvor spørgsmaalet om undervisning i landsmaal ikke endnu har været oppe til diskussion i skolestyrernes møder end sige har faaet noget udtryk i undervisning i landsmaal. Jeg ved, at der med hensyn til disse cirkulærer fra departementet, som har taget sigte paa at indskjærpe lovens krav, har der i enkelte skolestyrer været gaaet frem
415 paa den maade, at departementets cirkulære har ikke været refereret i skolestyrets møder; vedkommende skolestyres formand har modtaget det i

420 posten, stukket det i en skuffe, en protokol eller en pakke og har glemt at tage det med sig i skolestyret. Skolestyrets øvrige medlemmer sidder saaledes kanske ukjendte med, at en saadan rundskrivelse er gaaet ud.

425 Nu mener jeg, at der burde ogsaa for folkeskolens vedkommende gøres et nyt forsøg; jeg vilde da, at man skulde gennem skoledirektørerne indhente bestemt erklæring fra hvert enkelt skolestyre i landet, om der for det første i hver skole undervises i landsmaal, dernæst i hvor mange timer eller hvor stor kvotadel af undervisningstiden bliver brugt til dette, hvilke læsebøger de har, og hvor stort pensum omtrent der om aaret blev læst af landsmaal; kort sagt, jeg mener, at administrationen maa afkræve skolestyrerne en detaljeret redegjørelse om, hvorledes det forholder sig med dette fag.

430 For om muligt at bidrage min lille skjærv til at saa kunde ske, baade en skarp kontrol med folkeskolens landsmaalsundervisning og en omlægning af planen for den høiere skole, saa der kunde tildeles oldnorsken og landsmaalet nogen større plads, derfor har jeg fremsat min forespørsel, som er saalydende: 1. Finder regjeringen, at den for de høiere almenskoler benyttede undervisningsplan, 435 forsaavidt angaar undervisningen i oldnorsk og landsmaal, svarer til den stilling, disse fag er anvist i lov om de høiere almenskoler af 27de juli 1896, sammenholdt med stortingets beslutninger om landsmaalets ligestilling med bogmaalet, og hvis ikke, hvad agter regjeringen da at gjøre? 2. Agter regjeringen 440 at foretage videre skridt for at paase, at landsmaalsundervisningen i folkeskolen meddeles i det omfang, som folkeskolelovene af 1889 med senere tillægslove paabyder?

445 Jeg tviler ikke paa, at der fra kirkeministerens side baade kan svares og vil blive svaret, at der fra departementets side er handlet med al mulig loyalitet lige overfor den bestaaende lov; jeg tviler ikke paa det, og som jeg har sagt tidligere, det er ikke min hensigt her at rette bebreidelse mod nogen; men jeg haaber, at departementet ved nærmere overveielse af dette spørgsmål vil finde, at her er en del ugjort, som maa gøres.

450

Kilde

Stortingstidende 1905/1906, s. 1662-1669.

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/folkemaalet-er-en-gjaev-arv>

455